

ДЕМОГРАФІЯ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 332.02

JEL: B 41, M 19, H 70

DOI: rarrpsu2022.27.088

Євген КАЧАН

кандидат економічних наук,
професор кафедри менеджменту, публічного
управління та персоналу,
Західноукраїнський національний університет
e-mail: evhenkachan@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4262-4383

Анатолій КОШІЛЬ

кандидат географічних наук, доцент, директор
Тернопільська державна сільськогосподарська
дослідна станція НААН України
e-mail: koshili21@ukr.net

НЕОБХІДНІСТЬ І МОЖЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ВІДТВОРЕННЯ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

АНОТАЦІЯ

Вступ. *Із початку 90-х рр. ХХ ст. в Україні спостерігається погіршення демографічної ситуації. Постійне природне зменшення чисельності населення, наслідки пандемії, масове переміщення осіб унаслідок російської агресії спричинили скорочення зайнятості населення, підвищення безробіття, зниження рівня життя та зростання інфляційних процесів. Згадані процеси актуалізували проблему відтворення людських ресурсів, що передбачає необхідність реалізації заходів щодо припинення процесів зниження народжуваності та зростання смертності, особливо у сільських територіальних громадах. Реформа адміністративного устрою, що здійснюється з 2015 р. шляхом територіальної децентралізації, дала змогу проаналізувати процеси відтворення людських ресурсів на мікрорівні, дослідити тенденції природного, механічного й економічного руху мешканців села, оцінити сучасні можливості органів місцевого самоврядування, запобігти розвитку негативних процесів у відтворенні економічно активного населення.*

Мета статті *дослідити роль територіальної децентралізації у подоланні кризових явищ у відтворенні людських ресурсів України та висвітлити можливості органів місцевого самоврядування у запобіганні виникненню процесів депопуляції населення на прикладі сільських територіальних громад.*

Методи дослідження: *статистичний, соціологічний, графо-аналітичний, порівняльний, аналізу і синтезу.*

Результати досліджень. *Оцінено демографічну ситуацію у селах територіальних громад. Визначено тенденції природного і механічного руху сільського населення, з'ясовані основні проблеми формування людських ресурсів, зайнятості сільського населення, а також особливості створення сучасного ринку праці в умовах російської агресії та шляхи подолання безробіття у сільській місцевості.*

Ключові слова: *територіальна громада, територіальна децентралізація, відтворення людських ресурсів, економічно активне населення, збалансування пропозиції та попиту на робочу силу.*

Формули: 0, рис.: 0, табл.: 1, бібл.: 12.

Evgen KACHAN, Anatoly KOSHIL

THE NEED AND POSSIBILITIES OF INSTITUTIONAL REGULATION OF THE PROCESSES OF REPRODUCTION OF HUMAN RESOURCES IN THE CONDITIONS OF TERRITORIAL DECENTRALIZATION

ABSTRACT

Introduction

Since the beginning of the 90s of the 20th century, a deterioration of the demographic situation has been observed in Ukraine. The permanent natural reduction in the number of people, the consequences of the pandemic, the mass displacement of the population as a result of Russian aggression led to a decrease in the population's employment, an increase in unemployment, a decrease in the standard of living, and an increase in inflationary processes. The mentioned processes actualized the problem of reproduction of human resources, which requires the implementation of measures to stop the processes of decreasing birth rates and increasing mortality rates, especially in rural territorial communities. The reform of the administrative system, carried out since 2015 through territorial decentralization, allows the processes of reproduction of human resources to be analyzed at the micro level, to investigate the trends of natural, mechanical and economic movement of the villagers, to assess the modern capabilities of local self-government bodies to prevent the development of negative processes in the reproduction of an economically active population.

The purpose of the article. To investigate the role of territorial decentralization in overcoming crisis phenomena in the reproduction of human resources of Ukraine and to highlight the possibilities of local self-government bodies in preventing the processes of depopulation of the population on the example of rural territorial communities.

Research methods: statistical, sociological, grapho-analytical, comparative, method of analysis and synthesis.

Research results: Assessment of the demographic situation in the villages of territorial communities. Determining the trends of natural and mechanical movement of the rural population, establishing the main problems of the formation of human resources, employment of the rural population, as well as the peculiarities of the formation of the modern labor market in the conditions of Russian aggression and ways to overcome unemployment in rural areas.

Keywords: territorial community, territorial decentralization, reproduction of human resources, economically active population, balancing supply and demand for labor force.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Територіальна децентралізація є найважливішим результатом реформи адміністративного устрою України. Починаючи з 2015 р., у країні мешканці добровільно об'єдналися в 1469 територіальних громад. Завдяки децентралізації місцеве самоврядування отримало набагато ширші власні, а також делеговані повноваження, які не завжди збігаються з інтересами територіальної громади.

Сьогодні в основу адміністративної та медичної реформ закладені ідеї людиноцентризму, тобто їхня реалізація спрямована на максимальне задоволення потреб мешканців громад у наданні якісних і своєчасних послуг. Розширення спектра кількісних і якісних послуг населенню сприятиме зростанню рівня його життя, зміні демографічної поведінки, подоланню кризових явищ у відтворенні людських ресурсів. Вдосконалення управління людськими ресурсами на сьогодні має сприяти принаймні припиненню процесу депопуляції населення.

Мета дослідження – дослідити роль територіальної децентралізації в подоланні кризових явищ у відтворенні людських ресурсів України та висвітлити можливості органів місцевого самоврядування у запобіганні виникненню процесів депопуляції на прикладі сільської територіальної громади.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких розглядаються сучасні проблеми відтворення людських ресурсів. Проблеми відтворення населення в Україні в останні роки набули особливої актуальності, оскільки зумовлені від'ємним природним приростом населення, скороченням

чисельності економічно активного населення, які ускладнилися під час пандемії та повномасштабного вторгнення Росії.

Питанням погіршення демографічного потенціалу України присвячені публікації в наукових журналах і засобах масової інформації. Особливо актуальними є дослідження науковців Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. На сьогодні статистичні матеріали, які в Інтернеті публікує Держстат України, не завжди є своєчасними і не дають змоги зробити репрезентативні висновки.

Виклад основного матеріалу. Людські ресурси – це сукупність людей із певним трудовим потенціалом. Згідно із Законом України «Про зайнятість населення» особи віком 15 – 70 років становлять економічно активне населення. З огляду на це управління людськими ресурсами здійснюється передусім на мікрорівні, тобто на рівні організації, підприємства, а на локальному рівні таке управління відбувається на рівні села, селища, міста або територіальної громади, які є первинними елементами у системі управління людськими ресурсами.

Цілеспрямоване інвестування фінансових ресурсів у людські є основою формування людського капіталу, в чому зацікавлена кожна організація, регіон, країна. Держава, окремі працедавці зацікавлені у високопрофесійному персоналі, який має знання, здобув навички, вміння, відзначається мобільністю і конкурентоспроможністю. Таким чином, ефективне управління людськими ресурсами має сприяти задоволенню потреб виробництва в якісному персоналі, який забезпечуватиме конкурентоспроможність організацій, підприємств.

Однак сучасні тенденції відтворення людських ресурсів істотно вплинуть на їхнє формування у найближчій перспективі. Так, скорочення народжуваності призвело до зменшення чисельності осіб віком 0 – 15 років, тобто істотно звужуються можливості для поповнення чисельності економічно активного населення, а отже, знижується трудовий потенціал суспільства. Відповідно до цієї ситуації на сьогодні особливо актуальною є **необхідність** стимулювати природний приріст населення через зростання народжуваності і потужне скорочення смертності, підвищення тривалості життя, що особливо важливо в сільській місцевості.

В останні роки людські ресурси країни, тобто її трудовий потенціал, значно зменшився з відомих причин; передусім у наслідок пандемії, а з 2022 р. – російської агресії.

Значна частина економічно активного населення, рятуючись від ворога, вимушено виїхала за межі України, близько мільйона мобілізовано до лав ЗСУ. Зменшення обсягів людських ресурсів відбувається і внаслідок воєнних втрат.

Масштабне зменшення людських ресурсів визначає, **необхідність** їхнього відновлення для забезпечення потреб у робочій силі для відбудови зруйнованої економіки.

Як свідчить вітчизняна практика, стимулювання народжуваності в минулому вже відбувалося на державному рівні, коли за кожного новонародженого батьки отримували відповідні кошти. Матеріальна підтримка батьків є чи не найголовнішим стимулом зростання народжуваності. Такий захід не вимагає тривалого часу і результативності можна очікувати в короткі терміни. І навпаки, зниження смертності населення, особливо в дитячому віці, вимагає великих фінансових витрат для поліпшення системи охорони здоров'я, профілактики захворювань, охорони праці. Зниження смертності – це процес, що вимагає тривалого часу. Однак це питання є дуже актуальним, оскільки на сьогодні коефіцієнт смертності населення в Україні вдвоє вищий від коефіцієнта народжуваності (табл. 1). Загалом шляхи подолання демографічної кризи відомі, але **можливості** обмежені складною економічною і воєнною ситуацією.

Відновлення трудового потенціалу України є завданням, яке вимагатиме значних зусиль органів державної влади і місцевого самоврядування. Так, відновити природні та воєнні втрати людських ресурсів дуже складно, але трудовий потенціал треба буде поповнювати різними шляхами. Передусім, потрібно буде намагатися повернути в Україну тих, хто виїхав за кордон, рятуючись від ворога, і тих, хто перебував у зарубіжних країнах до 24 лютого 2022 р. Безробітних, яких нараховується понад два мільйони осіб, необхідно залучати у сферу матеріального виробництва і в третинний сектор за умови налагодження їхньої професійної підготовки. Важливим резервом робочої сили в післявоєнний час будуть економічно неактивні особи, серед яких більше третини не мають професії.

Таблиця 1

Демографічна ситуація в Україні по регіонах за 2021 рік

	Область	Кількість народжених	У тому числі		Кількість померлих	Кількість шлюбів	Кількість розірвань шлюбів
			живонароджені	мертвонароджені			
1	АР Крим	–	–	–	–	–	–
2	Вінницька	10 605	10 529	76	27 679	8 061	4 984
3	Волинська	9 890	9 852	38	15493	5 529	2 615
4	Дніпропетровська	19687	19508	179	64775	18577	11621
5	Донецька	10213	10134	79	45754	8302	5984
6	Житомирська	8605	8544	61	23679	6067	3825
7	Закарпатська	12747	12631	116	18448	6560	2778
8	Запорізька	9645	9571	74	35717	8977	5664
9	Івано-Франківська	10595	10545	50	20590	7094	3908
10	Київська	12698	12632	66	36177	11145	6861
11	Кіровоградська	5566	5533	33	19005	4075	2903
12	Луганська	3372	3356	16	18380	2789	2063
13	Львівська	19547	19440	107	39890	13706	6081
14	Миколаївська	7074	7029	43	21388	5942	3775
15	Одеська	19437	19280	157	42422	15910	8386
16	Полтавська	8110	8063	47	27598	7006	4526
17	Рівненська	11774	11691	83	17028	6253	3016
18	Сумська	5519	5484	33	20863	4883	3099
19	Тернопільська	7312	7275	37	16841	5204	2740
20	Харківська	15581	15482	99	55056	15458	9450
21	Херсонська	7161	7113	48	20149	5393	3232
22	Хмельницька	8734	8681	53	23506	6131	4021
23	Черкаська	6878	6825	53	22951	6195	3744
24	Чернівецька	7874	7836	38	14376	4944	2518
25	Чернігівська	5379	5338	41	21275	4511	3007
26	м. Київ	29768	29611	137	45223	25301	10580
	Україна	273 771	271 983	1 788	714 263	214 013	121 381

Примітка. Джерело: Державна служба статистики України

Для задоволення потреб національної економіки в кваліфікованій робочій силі **необхідно** розгорнути професійну підготовку за суміжними професіями. Потреби в кваліфікованій робочій силі визначатимуться масштабами відбудови зруйнованої економіки, обсягами як вітчизняних, так і зарубіжних інвестицій, запровадженням у матеріальне виробництво працевлаштовуючих технологій. Однак наявність в Україні значної чисельності безробітних, а також серед економічно неактивного населення таких, що потребують працевлаштування, вимагатиме збільшення кількості робочих місць. Для цього є можливості щодо підвищення зайнятості в третинному секторі, запровадження інноваційних форм зайнятості, підтримки державою підприємців, які створюють нові робочі місця, а також самозайнятості населення.

Значні можливості для оптимізації процесів відтворення людських ресурсів закладені в реформі адміністративно-територіального устрою, яка супроводжується територіальною децентралізацією. Метою останньої є передача частини повноважень органів державної влади органам місцевого самоврядування, зменшення впливу центральних органів влади на місцеві. В результаті територіальної децентралізації місцеві органи влади отримали можливості своєчасно, самостійно вирішувати або впливати на вирішення питань відтворення людських ресурсів.

Для більш детального дослідження проблеми трансформації процесів управління людськими

ресурсами в умовах територіальної децентралізації як об'єкт обрано Озернянську сільську територіальну громаду, яка є однією з 625 сільських територіальних громад України. На підставі проведеного аналізу Законів України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» і «Про місцеве самоврядування», а також за допомогою методів визначення спроможності територіальних громад з'ясовано конкретні можливості управління процесами відтворення людських ресурсів у територіальних громадах на основі використання ними власних повноважень і делегованих державою.

Сьогодні сільська рада територіальної громади формує виконавчий комітет і управлінський апарат. Оскільки освітню інфраструктуру громади держава фінансує шляхом надання субвенцій, в апараті управління створено відділ освіти. Для задоволення соціальних потреб мешканців функціонує виконавчий комітет територіальної громади, а для надання населенню адміністративних послуг утворено ЦНАП (центр надання адміністративних послуг). Законами необмежено права територіальних громад створювати відповідні управлінські структури. Їх можна утворювати відповідно до власних фінансових можливостей. В економічно спроможних територіальних громадах в апаратах управління є відділи охорони здоров'я, соціального захисту, статистики, зайнятості населення і т. ін.

Реформа адміністративно-територіального устрою України отримала назву «територіальна децентралізація». Однак теперішній адміністративно-територіальний устрій України вимагає чіткого розмежування повноважень на мезо- і мікрорівні, зокрема це стосується управління демографічними та соціально-економічними процесами.

Якщо вважати, що демографічні процеси локалізовані в селі, селищі чи в місті, управління людськими ресурсами полягатиме в стимулюванні з боку держави процесу народжуваності та максимальному інвестуванні сфери охорони здоров'я для зниження смертності й продовження тривалості життя. Втручання у демографічні процеси може бути безпосереднім і опосередкованим. Так, пряме фінансування державою народження першої, другої та третьої дитини сприятиме зростанню чисельності населення. Серед опосередкованих методів зростання народжуваності треба виокремити такі: підвищення матеріального достатку населення, підтримка з боку держави молодих сімей, акцентування на престижності багатодітних сімей і т. ін.

Зниження смертності населення є тривалим процесом і вимагає значних фінансових витрат на реалізацію медичної реформи, яка передбачає розвиток, а не зменшення кількості закладів охорони здоров'я, зниження вартості ліків, відновлення диспансеризації та профілактику масових захворювань, реабілітацію інвалідів, скорочення смертності осіб дитячого віку, що буде запорукою природного приросту населення, особливо економічно активного віком 15 – 70 років. Цьому сприятимуть інвестиції в охорону праці та запобігання виникненню так званих «соціальних хвороб».

Важливо, що територіальна децентралізація не обмежує фінансування освіти і медичних закладів, але наявність цих установ, їхні масштаби залежать від чисельності осіб віком від 0 до 15 років, а кількість дитячих дошкільних установ – від чисельності дітей дошкільного віку. В територіальних громадах для забезпечення мешканців медичними послугами передбачений сімейний лікар на 1800 – 2000 осіб населення. Для отримання медичної консультації вузьких спеціалістів мешканцям більшості сіл доводиться витрачати багато часу і коштів, оскільки лікарі вузького профілю залишилися в лікарнях територіальних громад, які утворені в колишніх райцентрах.

У сучасних умовах транспортна мережа, якість доріг, комфортність транспортних засобів ускладнюють мешканцям віддалених сіл доступ до лікувальних закладів широкого профілю.

На сьогодні надзвичайно важливим завданням демографічного розвитку є формування людського капіталу як визначального чинника суспільного прогресу. Якість людського капіталу визначається передусім компетентністю і конкурентоспроможністю персоналу організацій, установ, підприємств та інституційних органів, у тому числі органів місцевого самоврядування. Формування людського капіталу започатковується в дошкільних установах, школах, закладах професійно-технічної освіти, коледжах, університетах, що вимагає значних бюджетних коштів.

Відповідно до інтересів держави фінансування освітніх закладів у територіальних громадах

здійснюється у вигляді субвенції для формування освітньої інфраструктури. Останнє означає, що інвестиційна складова формування людського капіталу на сьогодні повністю залежить від обсягів цих субвенцій. Такий підхід не враховує демографічної структури мешканців територіальної громади. Порівняно висока питома вага осіб віком до 15 років у структурі мешканців громади вимагає більшого обсягу субвенцій на освіту порівняно з громадою, де таких осіб у зазначеній структурі є значно менше.

Обсяги і віково-статева структура мешканців сільських територіальних громад характеризуються певними регіональними відмінностями, які необхідно враховувати при перспективному плануванні державної підтримки сільських територіальних громад у частині виділення їм субвенцій на розвиток освітньої інфраструктури.

Так, у досліджуваній Озернянській сільській територіальній громаді за станом на 1.01.2022 р. проживало більше 8,6 тис. осіб. Якщо її територія з 2015 р. практично не змінилася, то чисельність мешканців 12 сіл, окрім с. Озерна, зменшилася на 0,6 тис. осіб. Сучасні тенденції природного руху сільського населення зумовлюють трансформацію процесів управління людськими ресурсами. Так, тенденції природного руху сільського населення вимагають їхнього врахування при розрахунку необхідних фінансових витрат на забезпечення функціонування дошкільних і загальноосвітніх закладів на найближчу перспективу. Наприклад, зменшення чисельності осіб віком до 15 років в окремих селах може спричинити закриття неповних середніх шкіл, а переведення учнів у середню школу, яка є в адміністративному центрі територіальної громади, вимагатиме створення при цих школах сучасних гуртожитків або закупівлі автобусів для довозу учнів із віддалених сіл. Відкриття шкільних гуртожитків чи закупівля автобусів вимагатиме додаткових субвенцій з боку держави або виділення відповідних коштів з бюджету територіальної громади.

Постатейний аналіз Закону України «Про місцеве самоврядування» свідчить про те, що власні й делеговані повноваження органів місцевого самоврядування дають **можливість** вплинути на процеси відтворення сільського населення.

Територіальна децентралізація розширила власні повноваження органів місцевого самоврядування. Передусім держава взяла на себе витрати на освіту, тобто інвестиції в освітню інфраструктуру є основою формування людського капіталу. Не менш важливою складовою формування людського капіталу є здоров'я населення, тобто інвестиції в охорону здоров'я.

Територіальна децентралізація дала **змогу** детально проаналізувати тенденції розвитку демографічної ситуації в кожному населеному пункті територіальної громади та наділила органи місцевого самоврядування повноваженнями своєчасно реагувати на негативні процеси, які спостерігаються у відтворенні людських ресурсів громади, та вживати заходи щодо їхнього запобігання.

Закони України «Про місцеве самоврядування», «Про зайнятість населення», «Про добровільне об'єднання територіальних громад» дозволяють інституційне регулювання процесів відтворення людських ресурсів. Так, територіальні громади в межах власного бюджету можуть створювати управлінські структури для регулювання соціально-трудова відносин.

Однак у Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» у жодній із 11 статей не згадується про депопуляцію населення в країні, особливо в сільській місцевості. Хоча територіальна децентралізація як реформа має сприяти зростанню рівня життя населення, створенню умов для його розширеного відтворення.

Сьогодні питаннями зайнятості та соціального захисту населення переважно займаються органи державної влади, якими є Центр зайнятості населення і Пенсійний фонд України, структурні підрозділи яких знаходяться в колишніх районних центрах. У територіальних громадах відсутні органи Державної служби статистики України, тому отримати репрезентативну статистичну інформацію щодо природного і механічного руху населення та його зайнятості складно. Сьогодні функціонування територіальних громад ґрунтується на Законах України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» і «Про місцеве самоврядування», але вони не містять переліку повноважень щодо управління процесами відтворення людських ресурсів. До власних повноважень виконавчих органів місцевого самоврядування згідно з п. 3 ст. 27 Закону України «Про місцеве самоврядування» належить забезпечення складання балансів трудових ресурсів, а також за п. 9 ст.

27 – утворення цільових фондів соціальної допомоги особам з інвалідністю. Згідно з положеннями цієї статті делегованими повноваженнями виконкому сільської територіальної громади є статистичний облік мешканців громади, які постійно або тимчасово проживають у селах цієї територіальної громади. Закріпленню у селах молоді, молодих спеціалістів сприятимуть заходи щодо поліпшення життєвих умов мешканцям громади. Згідно з п. 5 ст. 28 виконавчі органи місцевого самоврядування можуть залучати на добровільних засадах кошти підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, населення і бюджетні кошти на будівництво, розширення й утримання на пайових засадах об'єктів економічного призначення нових закладів освіти. В п. 2 ст. 30 передбачено, що виконкоми територіальних громад ведуть облік громадян, які потребують згідно із законодавством надання або поліпшення житлових умов за рахунок приміщень, які належать до комунальної власності. Відповідно до п. 1 ст. 31 до відання виконавчих органів територіальних громад належать: організація за рахунок власних коштів, на пайових засадах, будівництво, реконструкція і ремонт об'єктів комунального господарства та соціально-культурного призначення.

До власних повноважень виконавчих органів місцевого самоврядування (згідно із ст. 32 п. 2) належить забезпечення **здобуття** повної загальної середньої та професійно-технічної освіти. Цією ж статтею місцевим органам влади делеговані повноваження щодо забезпечення **доступності** та **безоплатності** освіти і **медичного** обслуговування учнів. У п. 2 (підрозділ 5) ст. 32 зазначено, що держава делегувала органам місцевої влади повноваження щодо забезпечення розвитку та вдосконалення мережі освітніх і медичних закладів, визначення потреб та фінансування замовлень на кадри для освітніх і медичних закладів, укладення договорів на підготовку цих кадрів, підвищення кваліфікації кадрів та проходження виробничої практики випускниками професійно-технічних закладів.

Однак на практиці мережу освітніх закладів обмежують розміри субвенцій, які залежать від кількості учнів, а мережа закладів охорони здоров'я в селах формується залежно від чисельності населення сіл, що об'єднані в громаду. Загалом спостерігається ситуація, коли в селі є ФАП, але немає фельдшера, тому що не вистачає мешканців для надання повної ставки фельдшера, а на 0,5, 0,25 ставки працівника доволі складно знайти.

За ст. 34 органом місцевої влади делеговані повноваження щодо підготовки і надання на затвердження районним та обласним радам цільових місцевих програм поліпшення стану безпеки й умов праці, територіальних програм зайнятості та заходів щодо соціальної захищеності різних груп населення від безробіття й організації їхнього виконання.

У п. 11 ст. 34 передбачено, що місцева влада здійснює контроль із надання установами, організаціями відомостей про наявність вільних робочих місць та має інформувати населення про потребу у відповідних фахівцях. Відповідно до п. 12 ст. 34 органи місцевої влади зобов'язуються приймати рішення про створення спеціалізованих робочих місць для осіб з обмеженими можливостями і погоджувати ліквідацію таких робочих місць.

Реалізація місцевою владою **можливостей** щодо створення нових робочих місць матиме велике значення для припиненням відпливу з сільської місцевості населення в економічно активному віці.

Досліджувана Озернянська сільська територіальна громада є середньою в Україні за розмірами території та чисельністю населення. Однак вона має істотну перевагу серед інших громад регіону – дуже вигідне географічне розташування, що може приваблювати інвесторів. Так, адміністративний центр громади – с. Озерна, одне з найбільших сіл регіону, розташовано у вигідному логічному центрі. Через село проходить автомобільна дорога № 9 Тернопіль – Львів та залізнична колія Тернопіль – Львів, тобто ці транспортні артерії є вагомими чинниками перспективного розвитку економіки громади. Однак сьогодні дуже зручне транспортне положення громади лише сприяє масовій маятниковій міграції працездатного населення до Тернополя. Високий рівень автомобілізації населення і можливості щоденного використання приміського залізничного транспорту дають змогу мешканцям с. Озерна, Осташівці, Данилівці, Цебрів, Воробіївка здійснювати щоденні поїздки в Тернопіль як на роботу, так і на навчання.

На сьогодні в громаді основними сферами зайнятості населення є сільське господарство і сфера послуг. Так, чисельність зайнятих у громаді становить 4,1 тис. осіб, у тому числі понад 3,6

тис. пайовиків. У територіальній громаді відсутня інформація про чисельність м'ягтників мігрантів. Аналіз інформації, отриманої від посадових осіб кожного із 13 сіл громади, дає підстави стверджувати, що в ОТГ є великі потенційні резерви робочої сили. В громаді в 2022 р. нараховувалося близько 1000 безробітних, які не мали земельних паїв.

Значна кількість власників паїв на сьогодні перебуває в економічно активному віці. Дохід, який вони отримують від здавання земельних паїв в оренду, не забезпечує їхніх потреб. Відсутність робочих місць у межах громади зумовлює інтенсивну м'ягтникову міграцію, а в останні роки – зростання масштабів сезонної зовнішньої міграції.

Аналіз сучасного стану зайнятості мешканців територіальної громади свідчить про **необхідність** розвитку сфери прикладання праці, оскільки в громаді існують значні резерви робочої сили, а можливості її використання обмежені, незважаючи на наявність вагомих чинників, які можуть привабити інвесторів.

Низький рівень розвитку продуктивних сил у селах громади, нестача робочих місць зумовили погіршення демографічної структури населення. В селах громади знижується питома вага осіб віком 0 – 15 років і зростає питома вага осіб пенсійного віку. Така ситуація в недалекому майбутньому істотно вплине на формування трудового потенціалу. Масовий виїзд із сіл громади молоді призводить до зменшення чисельності осіб фертильного віку і звуження можливостей для розширеного відтворення населення. В громаді є села, де в 2021 р. відсутні новонароджені (с. Богданівка), а в с. Білківці, Сировари, Яцківці народилося по одній особі. В цьому ж році в с. Озерна народилися 34 дитини, але померло 53 особи.

Таким чином, можна зробити висновок про гостру демографічну кризу в селах громади і необхідність активізації демографічної політики і реалізації заходів щодо призупинення депопуляції населення, запобігання впливу осіб молодих вікових категорій, підтримки малого і середнього бізнесу для створення нових робочих місць у вторинному і третинному секторах економіки. Загалом значну кількість робочих місць можна створити в аграрному секторі за розвитку тваринництва, яке вимагає більше живої робочої сили, ніж рослинництво. Однак сьогодні в аграрному секторі економіки сільських територіальних громад домінуючу роль відіграє рослинницька галузь, яка завдяки високому рівню механізації виробничих процесів потребує мінімальних затрат живої праці. Звуження спеціалізації рослинництва та мінімальний розвиток тваринництва, навіть в особистих підсобних господарствах селян, фактично знизили систему переробних підприємств цукрової, м'ясо-молочної, овочеконсервної, спиртової галузей. Аграрний сектор економіки втратив велику кількість робочих місць, що зумовило загострення проблеми працевлаштування мешканців села.

Висновок. Процеси депопуляції населення, особливо в сільській місцевості, зменшення чисельності осіб в економічно активному віці, погіршення віково-статевої структури населення спостерігаються в останні десятиліття і посилилися в роки пандемії та повномасштабного вторгнення російського агресора. Згадані процеси визначають необхідність поглиблення їхнього дослідження на рівні організації, села, територіальної громади, оскільки саме на первинному рівні відбувається формування людських ресурсів.

На сьогодні особливо актуальною є потреба хоча б призупинити процес депопуляції населення, розробити і реалізувати заходи щодо оптимізації якісної структури економічно активного населення, збільшити інвестиції в людські ресурси для формування компетентного та конкурентно-спроможного людського капіталу, що необхідно для відбудови зруйнованої економіки.

Територіальна децентралізація дає змогу органам місцевого самоврядування детально вивчити проблеми відтворення людських ресурсів у кожній територіальній громаді та, використовуючи власні й делеговані повноваження, поступово реалізовувати заходи щодо подолання демографічної кризи та оптимізації відтворення людських ресурсів.

Найбільш важливим в управлінні людськими ресурсами є забезпечення оптимальної зайнятості економічно активного населення. Для цього органи місцевого самоврядування мають максимально підтримувати зусилля малого та середнього бізнесу у створенні нових робочих місць, а держава через податки й пільги стимулювати працедавців і самозайнятих.

Ефективне управління процесами відтворення людських ресурсів на низовому рівні

залежатиме передусім від організації обліку природного і механічного руху населення, підвищення рівня зайнятості економічно активного населення, інформації про розвиток освітньої, медичної, соціальної й транспортної інфраструктури. В кожній територіальній громаді її виконавчий орган має мати інформацію про рух людських ресурсів, збільшувати власні інвестиції в освіту, медицину, культуру і постійно їх моніторити.

На нашу думку, в органах місцевого самоврядування потрібно створити підрозділ, який моніторитиме демографічні процеси, формування і використання людських ресурсів.

Вирішення потребує також питання про відновлення роботи закладів охорони здоров'я в більшості сіл, які віддалені від адміністративного центру громади.

Органам місцевого самоврядування максимальну увагу необхідно приділяти розвитку соціальної сфери на селі, що сприятиме закріпленню в сільській місцевості молоді та фахівців.

Територіальна децентралізація створює реальні можливості для трансформації людських ресурсів у людський капітал.

Література

1. Конституція України.
2. Про добровільне об'єднання територіальних громад. Закон України.
3. Про зайнятість населення. Закон України.
4. Про місцеве самоврядування. Закон України.
5. Качан Є., Коцур А. Формування і реалізації соціально-економічної політики у мікрорегіоні в умовах територіальної децентралізації. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. Випуск № 22, 2017, С. 5–14.
6. Качан Є., Ткач Д. До питання реформування адміністративно-територіального устрою та формування громад. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. Випуск 21, 2016. С. 9 – 14.
7. Куценко Т. Ф., Дударенко Є. Ю. Об'єднані територіальні громади в Україні: короткий аналітичний огляд. *Економка та держава*. 2017. № 3. С. 19–23.
8. Методика формування об'єднання територіальних громад. Постанова Кабміну України № 214 від 8.04.2015 р.
9. Матеріали статистичної звітності Озерянської територіальної громади.
10. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації. Захист повноважень. Навчальний посібник. Київ, 2017.
11. Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти. За загальною редакцією С. М. Серьогіна і Ю. Г. Шарова. Дніпро ДРІДУ НАДУ, 2016, 276 с.
12. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку. Монографія. Львів, 2020.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy.
2. Pro dobroviline obiednannia terytorialnykh hromad. Zakon Ukrainy.
3. Pro zainiatist naseleння. Zakon Ukrainy.
4. Pro mistseve samovriaduvannia. Zakon Ukrainy.
5. Kachan Ye., Kotsur A. (2017). Formuvannia i realizatsii sotsialno-ekonomichnoi polityky u mikrorohioni v umovakh terytorialnoi detsentralizatsii. Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy. Vypusk № 22, 2017. 5–14.
6. Kachan Ye., Tkach D. (2016). Do pytannia reformuvannia administratyvno-terytorialnoho ustroiu ta formuvannia hromad. Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy. Vypusk 21, 2016. 9 – 14.
7. Kutsenko T.F., Dudarenko Ye.Iu. (2017). Obiednani terytorialni hromady v Ukraini: korotkyi analitychnyi ohliad. Ekonomka ta derzhava. 2017. № 3. 19–23.
8. Metodyka formuvannia obiednannia terytorialnykh hromad (2015). Postanova Kabminu Ukrainy

№ 214 від 8.04.2015 р.

9. Materialy statystychnoi zvitnosti Ozerianskoi terytorialnoi hromady.

10. Mistseve samovriaduvannia v umovakh detsentralizatsii (2017). Zakhyst povnovazhen. Navchalnyi posibnyk. Kyiv.

11. Upravlinnia stratehichnym rozvytkom obiednanykh terytorialnykh hromad: innovatsiini pidkhody ta instrument (2016). Za zahalnoi redaktsiieiu S.M. Serohina i Yu.H. Sharova. – Dnipro DRIDU NADU. 276.

12. Terytorialni hromady v umovakh detsentralizatsii: ryzyky ta mekhanizmy rozvytku (2020). Monohrafiia. Lviv.

Статтю отримано 5 жовтня 2022 року

Article received October 5, 2022